
KORA ÚJKOR

A bécsi udvar a ceremoniális jegyzőkönyvek tükrében (1652–1800). Egy megközelítés

Ebben a könyvismertetésben egy, a bécsi udvar történetével foglalkozó kötetet szeretnék bemutatni. Mielőtt röviden vázolnám a kötetben felmerülő legfontosabb kérdéseket, mindenképpen ki kell térnem a magyarországi udvartörténeti kutatásokra. Azok előtt, akik az udvartörténet és főként a korai újkor előtti, fejedelmi udvarok történetével foglalkoznak, mindenképpen ismeretes, hogy a kutatás Magyarországon jelenleg csupán elkezdődött, és még igen sok kérdés vár feltárára. Természetesen már születettek igen kiemelkedő művek a témában, melyek ezt a hiányt igyekeztek pótolni. Ezen munkák közül először mindenképpen meg kell említenem az *R. Várkonyi Ágnes* szerkesztette Magyar reneszánsz udvari kultúra című művet,¹ *Koltai András* kötetét,² valamint a *G. Etényi Nóra* és *Horn Ildikó* szerkesztésében megjelent *Idővel Paloták... Magyar udvari kultúra a XVI–XVII. században* című munkát.³ Ez utóbbiban a magyar udvarkutatással foglalkozó történészek fiatalabb generációja is jelen van. Ugyanakkor fontosnak tartom kiemelni, hogy a magyarországi és erdélyi források az udvartörténet tekintetében igen korlátozottak, a rendelkezésre álló udvari instrukciók nagy részét Koltai András már megjelentette.

Az a történész, aki az udvarok történetével foglalkozik, nem hagyhatja figyelmen kívül a Habsburg-udvar berendezkedésének vizsgálatát, hiszen az hatott a magyar főúri és fejedelmi udvarokra egyaránt. Ezen mintakövetés a Habsburgok hosszas magyarországi „jelenléte”-ből fakadt. Természetesen arról sem szabad megfeledkezni, hogy a Habsburg-uralom alatt a magyar királyi udvar egyet jelentett a Habsburgok által Magyarországon megszervezett udvarral – már amikor az ténylegesen működött. *Pálffy Géza* szerint ugyanis a Királyi Magyarországon a Habsburg-uralom alatt virtu-

1. R. Várkonyi Ágnes (szerk.): Magyar reneszánsz udvari kultúra. Gondolat, Budapest, 1987.

2. Koltai András: Magyar udvari rendtartás – Utasítások és rendeletek 1617–1708. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

3. G. Etényi Nóra–Horn Ildikó (szerk.): *Idővel Paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Balassi Kiadó, Budapest, 2006.

ális magyar királyi udvar jött létre, mely csak bizonyos esetekben, így pl. koronázások alkalmával állt össze, így tehát a „magyar királyi udvarhoz” kötődő tisztségek (pl. pohárnok, asztalmester) névlegessé váltak.⁴ Tehát a kötet, melynek rövid ismertetése jelen tanulmány célja, betekintést enged azoknak, akik a bécsi, magyarországi, erdélyi udvarok kutatására vállalkoznak, ugyanakkor érdekes olvasmány lehet azok számára is, akik „csak” érdeklődnek a téma iránt.

Az *Irmgard Pangerl–Martin Scheutz–Thomas Winkelbauer* szerkesztésében megjelent tanulmánykötet *A bécsi udvar a ceremonális jegyzőkönyvek tükrében (1652–1800). Egy megközelítés* címet viseli, és 2007-ben került sor a kiadására. A munka elkészítésének ötlete a Bécsi Egyetemen, az oktatók által végzett kutatások kapcsán merült fel, megvalósítására egy PhD kutatószeminárium adott lehetőséget, a forrásokat pedig a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban levő ceremonális jegyzőkönyvek első 39 kötete biztosította. A bevezető tanulmányban a szerzők a korábbi kutatások során megjelent kötetekkel is foglalkoznak, ugyanakkor az is nyilvánvalóvá válik, hogy ez a munka mindenképpen hiánypótló a bécsi udvari élet bemutatását illetően.

Mint ahogyan az a mű címéből is kiderül, a tanulmányok közel 150 év udvartörténetét ölelik fel. A kötet 14 tanulmányában a bécsi udvarban megrendezett ünnepekről, illetve az udvarhoz kötődő tisztségekről is olvashatunk. A leírtak megértésére és szemléltetésére rendkívül jól megszerkesztett ábrák, illetve táblázatok állnak a munkát forgatók rendelkezésére, melyeket haszonnal lehet alkalmazni akár a téma oktatása során is. Mindenképpen a kötet érdemei között kell megemlíteni, hogy a munka elkészítése során a szerzők levéltári forrásokat vagy azok egyes részleteit is közlik.

A bevezető tanulmány szerzői, Irmgard Pangerl, Martin Scheutz és Thomas Winkelbauer felvázolják az udvarkutatás fázisait (7–15). A XIX–XX. században és a XX. század elején a Habsburgokkal foglalkozó kutatók szemében nem számított lényeges témának az udvar története, hiszen azt csupán a monarchia hivalkodásának tekintették. A XX. század közepétől indultak meg a tényleges kutatások, melyek már az udvar struktúráját, a különböző ceremóniákat érintették. A szerzők itt kiemelik *Karin Plodeck*, *Jürgen von Kruedener*, *Hubert Ch. Ehalt*, *Norbert Elias* kutatásait. A legújabb kutatások – melyeket ez a tanulmánykötet is tartalmazza – figyelme már az udvartartás tagjaira, az udvari élet résztvevőire, sőt a ceremóniák szimbolikus jelentéseire is kiterjednek.

4. Bővebben: Pálffy Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2011. 333–335.

A második tanulmány különösen értékes lehet a magyar kutatások szempontjából is, hiszen a legfőbb udvari tisztségeket mutatja be, melynek elkészítéséhez Martin Scheutz és *Jakob Wührer* a bécsi udvar négy instrukciós könyvét használta fel (15–94.). A tanulmányban bemutatják a főudvarmester (40–43.), a főasztalnokmester (Oberstabelmeister; 44–47), az udvari ellenőr (47–53.), az udvari konyhamester (53–56.), az udvari borász (56–59.), a főzüstkamrás (Obersilberkammerer; 59–63.), az audienciafelügyelő (66–68.), a komornyik vagy kamarás (Kammerdiener; 68), az ajtónálló (68–69.), az udvari főtábornagy (Obersthofmarschall; 69–72.), az udvari szállásmester (72–74.), a főistállómester (74–78.), az udvari ifjak mestere (78–81.), a császárnő főudvarmestere (81–83.), az udvarmesternő (83–87.) szerepét. Jelen tanulmányból kiemelném a konyhamester tisztségét, mely tisztség a bécsi udvarban, a Királyi Magyarországon, valamint az Erdélyi Fejedelemségben egyaránt létezett. Hatásköre és feladatai – mint ahogyan az a jelen tanulmányból és *Benda Borbála* kutatásai⁵ kiderül – tulajdonképpen mindhárom országban egyezők voltak, így tehát a konyha és személyzetének ellenőrzése, a higiénia és a konyhára érkező, illetve onnan távozó élelmiszerek vizsgálata.

Johanna Atzmannstorfer, Adam Christian, Hansdieter Körbl, Roland Starch, Bettina Weisskopf valamint *Dagmar Weltin* írásukban az udvari élet egyes aspektusaival foglalkoznak (229–253). Tanulmányukban többek között a császári família családi eseményeit, az utazásokat, illetve olyan ünnepeket mutatnak be, mint a húsvét vagy a karácsony.

Az *Irmgard Pangerl* tollából született tanulmány az uralkodók (III. Ferdinándtól II. Ferencig) lakosztályának belépési rendszerével foglalkozik (255–285.). Ennek az írásnak köszönhetően nyomon követhetők a császári udvar nyilvánosságának változásai. Két tanulmány foglalkozik az Aranygyapjas Renddel. Köztudott, hogy ennek a rendnek magyar tagja is volt, pl. Báthory Zsigmond személyében, így tehát annak működése mindenképpen érdeklődésre tarthat számot a magyar történészek körében is. Jelen tanulmánykötetben *Astrid Wielach* az Aranygyapjas Rend szertartásrendjét (287–308.), míg *Anna-Katharina Stacher-Gfall* a rend fő ünnepét, az Andreasfest-et vizsgálta meg, a IV. Károly és II. Ferenc közötti időszakban (309–336.).

A kötetben egészen érdekes témafelvetésekkel is találkozhat az olvasó. Így pl. *Ruth Frötschel* azt kutatta, milyen szerepe volt a kéznek, illetve a kézcsóknak a bécsi udvar audienciáin, a koronázásokon, utazások alkalmával (337–356.). *Stefan Slitschek* a körhinta és a szánkó ceremóniában betöltött szerepével foglalkozott (357–434.). Úgy véli, hogy ezek nem csu-

5. Benda Borbála: *Étkezési szokások a 17. századi főúri udvarokban*. 2004. (doktori disszertáció).

pán a szórakozás eszközei voltak, hanem az udvari reprezentáció részét is képezték, ugyanakkor a nép szemében ezek az eszközök igen nagy érdeklődésre számot tartó látványosságot is jelentettek. A tanulmányban ezeket az eszközöket a szerző korabeli festményeken szemlélteti. *Christina Schmüder* a bécsi udvarhoz kötődő vendéglőkkel foglalkozott, hiszen ezek a ceremóniális jegyzőkönyvekben is szerepeltek (435–462.).

Természetesen az egyes ünnepek, illetve a császári családhoz kötődő nevezetes események is az udvari ceremónia részét képezték. Így tehát nem véletlen, hogy *Ines Lang* a Mária-ünnepekkel és a pünkösddel (463–491.), *Irene Kubiska* a születésekkel és keresztelésekkel (493–527.), *Michaela Kneidinger* és *Philipp Dittinger* pedig az udvari gyászal foglalkozott, konkrét példák bemutatásán (pl. III. Ferdinánd, Mária Terézia) keresztül (529–572.). *Hansdieter Körbl* érdeklődését a diplomáciai érintkezés témakörén belül az 1679-es moszkvai nagykövetség bécsi látogatása kötötte le (573–627.).

A mű címe alapján az olvasó azt hihetné, hogy a terjedelmes tanulmánykötet szerzői csupán az 1652 és 1800 közötti bécsi udvart, az abban tartott ünnepeket és személyzetet mutatják be, az egyes tanulmányokból azonban kiderül, hogy az ezt megelőző évekkel is foglalkoznak, mintegy előzményként. Az már az 1652-es év, amely a kötet kiinduló dátuma a III. Ferdinánd által bevezetett udvari reformok miatt lett korszakhatár. Ugyanakkor a mű utolsó tanulmányában egy XIX. századra vonatkozó kitekintés található *Karin Schneider* tollából (627–638.).

Úgy vélem, a kötet eredetisége, a felhasznált források – így pl. az általam, kutatásaim során felhasznált, a konyhamester számára, 1637-ben kiadott szolgálati utasítás – mindenképpen érdemessé teszik arra, hogy a jövőben esetlegesen magyar nyelven is megjelenhessen. Ugyanakkor mindenképpen újszerű, a későbbi kutatások szempontjából pedig igen lényeges, hogy a mű szinte valamennyi tanulmányában – a bevezető és záró, illetve az udvari étellel és a bécsi moszkvai nagykövetséggel foglalkozó tanulmányok kivételével – törekedtek a szerzők a felhasznált források, vagy legalább azok egyes részleteinek közlésére.

A kötet számos tanulmánya a szerzők eredeti témafelvetéséről tanúskodik, amely hatással lehet a magyarországi kutatások további menetére is.

Irmgard Pangerl–Martin Scheutz–Thomas Winkelbauer: Der Wiener Hof im Spiegel der Zeremonialprotokolle (1652–1800). Eine Annäherung. (A bécsi udvar a ceremóniális jegyzőkönyvek tükrében (1652–1800). Egy megközelítés). Studienverlag GmbH, Innsbruck–Wien–Bozen, 2007. 672.

Nagy Dóra